

Loretánska Madona a Rusko

Lucia Laudoni

9. januára 2021 ✝ Kultúra

Živé *tabernaculum*, v ktorom Christus prebýval ako vo svätostánku na oltári. Mystická kolíska Božieho Slova. Kolíska, pre ktorú si Boh vyvolil to najlepšie drevo. To je Bohorodička, *rosa splendorifera*.

Vedeli ste, že milostivá soška Loretánskej Panny Márie, tradíciou pripisovaná svätému evanjelistovi Lukášovi, je zhotovená z cédrového dreva, ktoré nenapadá drevokazný hmyz? Môže za to živica, ktorú toto drevo vylučuje. Soška Čiernej Madony je zvnútra – požičajme si slová serafínskeho doktora Bonaventuru, *ut nix candida* – skvúca sa snehovou belobou, snehobiela. Zaodejme tento jav do teologických šiat: soška Madony (*nota bene*, tento starobylý západný titul Bohomatký, ktorý znamená Moja pani, pošliapala istá popová diva) je zvnútra biela ako panenská duša Márie. Červotoč sa do nej nezavrtá, pretože parazit hriechu nemal nad ňou moc.

Lucerna kresťanstva Východu i Západu rozpaľuje úctu k Panne Márii *sub gladio verbis*. Pod mečom slova. Málokto však vie, že teologická kongruencia oboch kultúr, talianskej i ruskej, sa prejavovala aj na poli ikonografie. Ako sa z Loretánskej Madony stala ruská pravoslávna ikona a prečo ju byzantský Východ vyzýva ako ochrankyňu proti duševným chorobám?

Viera je ako ruža. Má krásnu vôňu, no kto sa k nej priblíži príliš prudko, bez pokory a s neúctou, toho poľahky pichnú trne.

Ruská pravoslávna cirkev prechádzala v 17. storočí krízou, ktorú je možné, s istou dávkou zjednodušenia, prirovnať k protestantskej kontroverzii v latinskej časti Európy. Patriarcha Nikon sa rozhodol rektifikovať domáce slovanské bohoslužobné knihy tak, aby korešpondovali s dobovou gréckou praxou. Snaha o unifikáciu obradu narazila na odpor u časti obyvateľstva, ktoré začalo vytvárať od oficiálnej hierarchie oddelené komunity starovercov, v dogmatickej oblasti mutujúce smerom k protestantskému presvedčeniu o nelegitimite kňazstva. Zotnime drakovi hlavu a narastie mu druhá.

Pred sochou loreťanskej Bohorodičky snímali klobúky aj ruskí pútnici.

Zdroj: [pinterest.com](https://www.pinterest.com)

V tejto turbulentnej dobe žil na Rusi akýsi ikonopisec, *homo ingeniosus* a *specimen devotionis*. Rád čítal a často si kládol otázku, ktoré bohoslužobné knihy sú správne. Sú to tie pred Nikonovej reformy alebo postnikonovské?

Z bohovedného hľadiska medzi nimi nebolo rozdielu. Patriarcha nechcel byť nožnicami, ktoré by prestrihli niť tradície. Nestrácala sa ani floridná rétorická kvalita textov (čo nemožno povedať o liturgických prekladoch do vernakulárnych jazykov *post Vaticanum Secundum*), predsa však tomuto mužovi výtalo v hlave, či sú patriarchove knihy skutočne orthodoxné. Dumal nad tým toľko, až prišiel o rozum. Zbláznil sa. V tomto stave sa ikonopiscovi zjavila Panna Mária. Požiadala ho, aby na základe zjavenia zhotovil obraz. Potom bude uzdravený. Umelec poslúchol.

Príbeh z reformného Ruska obsahuje dve roviny. Prvou z nich je varovanie pred superficiálnym intelektualizmom. Ikonopisec chcel nájsť odpovede na zložité teologické otázky *sua sponte*, bez modlitby o osvietenie mysle, bez pokory a bez načúvania hlasom otcov. Stratil súdnosť, pretože sa podvedome považoval za múdrejšieho, ako boli veľkí muži patristiky. Všetko chcel vyriešiť sám. Boh však nie je automat na odpovede.

Práca patriarchu Nikona svätootcovský hlas neumlčala a nenegovala, iba opäť uviedla na Rus grécko-latinský element, ktorý tu vždy mal domovské miesto, postupne však upadal do zabudnutia. V tomto kontexte spomeňme meno ruského filologického svätca 16. storočia s mníšskou kamilavkou na hlave, Maxima Gréka, ktorý patril k stúpencom Savonarolu a zo štúdií v renesančnej Florencii si ako pravoslávny kresťan odniesol (jazykový) dar nad všetky dary – znalosť latinčiny na takej úrovni, ktorú mu synovia talianskeho národa mohli závidieť.

Talianska malba Loretánskej Panny Márie, ochrankynke mesta Cremona s anjelmi a víťazným oblúkom je mostom medzi ikonografiou Východu a Západu.

Zdroj: pinterest.com

Liečbou nášho ikonopisca-pomätenca nebolo ďalšie štúdium, ktoré by gordický uzol zmätka zamotalo ešte viac, ale to, čo (nielen) psychológia nazýva termínom arteterapia. Umelec dostal od Panny Márie príkaz vytvoriť ikonu. A to je druhá rovina príbehu. Správnou cestou z bludiska je návrat k autentickému kresťanskému umeniu. Cesta k matematicky úprimným líniam klasicizmu, k svetelnej hre gotiky, či k abundantnej byzantskej *pietas* nie je vymazaním magnetofónovej pásky histórie, ale jej pretočením na správne miesto. Východný ikonopis validne odmieta nadmernú expozíciu tvorivej individuality, pretože za dôrazom na bezbrehú originalitu vidí skrytú variantu autorského egoizmu, glorifikáciu vlastného ja.

Ikona, ktorá vznikla z tohto duchovného kvasu, nesie slovanský názov *Pribavlenie uma*. Latinské ústa by ho mohli pretlmočiť slovami *Incrementum mentis*. Rast mysle a jej osvietenie. Pridanie toho, čo bolo (právom či neprávom) ubrané. Obraz podľa ruskej tradície pomáha študentom získať pravú Múdroseť (nielen vedomosti ako také, ktoré sú len kľúčom od komnaty, nie komnatou samotnou), lieči psychické ťažkosti a chráni pred stavom duchovného klamu vo východnej spiritualite známeho pod termínom *prelest'*.

Jeho latinským ekvivalentom je *delusio*. Aj v príbuznom pojme ilúzia je etymologicky prítomné verbum *ludere*, hrať sa. Ilúzia, to je *ludus*. Hra, ktorú s nami hrá rohatý pod maskou anjela.

Nemenej zaujímavý je fakt, že Bohorodička sa ruskému majstrovi ikonotvorby zjavila v podobe, ktorá je katolíckym veriacim dôverne známa. Matka Božia vzala na seba „vizuál“ loretánskej skulptúry, o existencii ktorej ruský autor nemal tušenia. Mohol síce čítať slovanský spis o zázračnej translácii domu Panny Márie zo Svätej zeme na dalmatínsku a neskôr na taliansku pôdu, ktorý koloval na Rusi 16. storočia, nemáme však ani jednu historickú zmienku o tom, že by neznámy autor ikony *Pribavlenie uma* niekedy osobne putoval do Lorety.

Mariánska ikona Pribavlenie uma sa v Rumunsku volá Sporirea minții.

Zdroj: chirho88888888.wordpress.com

Viac svetla do tmavého kúta tejto dielne dejín vnesie opis predmetnej ikony. V centre obrazu stojí Bohorodička s postavou v tvare zvonu. Matka Christa Bohočloveka je prvým živým zvonom. Jej *fiat* zazvonilo ako zvon. Prvý zvon, ktorý zvestoval blížiacu sa spásu. Zvonu sa podobá i ľudské srdce.

Odev, ktorý zahŕňa telo Madony, sa ponáša na byzantský kňazský felón. V skutočnosti je variantou dalmatiky na loretánskej soške „zrecyklovanou“ očami východoslovanského autora. Ďalším latinským elementom ikony sú zlaté koruny na hlavách Panny Márie a malého Spasiteľa. V tradičnej ikonografii sa korunované Madony nevyskytujú, objavujú sa iba tam, kde dochádza ku konjunktúre s kultúrou kresťanského Západu. Východorímske impérium nepoznalo korunovačné klenoty západného typu, cisári nosievali na hlavách pokrývky štýlovo blízke biskupským mitrám v súčasnom byzantskom obrade.

Postavu lemuje nika – víťazný oblúk, v alegorickej interpretácii nebeská brána. Racionálnejšie vysvetlenie hľadá v tomto architektonickom prvku naznačenie výklenku, v ktorom je deponovaná loretánska Čierna Madona. Atmosféru mariánskeho pútnického miesta podčiarkujú aj ďalšie prvky ikony. V ľavom a pravom hornom rohu obrazu sú zobrazené lampady, aké zvyknú horieť pred pravoslávnyimi ikonami, no v spodnej časti výjavu nechýba mesto. Sú to veže nebeského Jeruzalema alebo talianske Loreto?

Nad hlavami Christa a jeho Matky, *donatrix Sapientiae*, sa vznášajú traja cherubíni v podobe okrídlených tvárí. Je to viac, než len ruská odpoveď na korpulentných barokových anjelikov. Traja anjeli sú trinitárnym kódom, predstavujú Svätú Trojicu. Osamotený cherubín ležiaci postave pri nohách *verisimilis* personifikuje Cirkev, ktorá sa klania Bohočloveku a oslavuje tú, ktorá Predvečného priviedla na svet.

Pribavlenie uma. V tejto podobe si Panna Mária z Lorety našla cestu do pravoslávneho Ruska.

Zdroj: iconbm.ru

Štyria anjeli rozmiestnení po oboch stranách obrazu držia v rukách vysoké sviece. Tie nechýbajú ani na loretánskom oltári. Prítomnosť čísla štyri ukazuje na štyri svetové strany zhromaždené vôkol Bohomatkky, čo ikone dodáva univerzálny význam. Termín *universalis* je zložený zo slov *unus* a *versus*. Voľne sa to dá interpretovať ako „obrátený k Jednému“.

Tváre pútnikov obrátené k soške v loretánskej svätyni sa však nedívajú na originál, ale hľadajú na exaktnú kópiu, ktorú podľa pôvodného modelu zhotovili Enrico Quattrini a Leopoldo Celani. Soška z konca 13. storočia padla za obeť požiaru z roku 1921.

Prvé ikony „loretánskeho“ typu sa vo východoslovanskom obradovom prostredí mohli objavovať na prelome 15. a 16. storočia po návšteve ruských pútnikov v *santa casa*, v dome Panny Márie. Vonkajšiu časť Máriinho pôvodného obydľia v Nazarete tvorili tri steny. Druhá, fixná časť príbytku bola vytesaná do jaskyne. Teologický význam jaskyne je čítaním v otvorenej knihe prírody.

Prvým pozemským trónom nášho Spasiteľa bola jaskyňa a nie *stabulum* v podobe drevenej stavby zo stredovekých jasličiek. Boh si za miesto svojho príchodu na svet vyberá jaskyňu (byzantské ikony narodenia Christa sú výtvarným svedkom tejto tradície) a známe Platónovo podobenstvo pripodobňuje k temnej jaskyni celý náš svet. Druhou, nie však nepodstatnou analógiou je jaskyňa ako hrob. Pochovávanie v jaskyniach bolo bežnou praxou vyšších vrstiev. Už pri narodení Pán víťazí v hrobe (v jaskyni slúžiacej ako priestor pre hospodárske zvieratá), čím anticipuje Paschu. Hrob sa stáva Jeho kolískou. Latinčina nám umožní peknú slovnú hračku *pulchrum sepulchrum*.

V máji 1524 zahájil pápež Klement VII. korešpondenciu s veľkokniežaťom Vasilijom III. Ivanovičom, otcom neslávne známeho Ivana Hrozného. Ponúkol mu alianciu a pomocnú ruku na politickej šachovnici. Rus na základe pápežskej diplomatickej depeše vyslal do Talianska dvoch svojich ľudí – Dimitrija Gerasimova a Jeremiáša Trusova. Predohrou k negociácii s hlavou západného kresťanstva mala byť návšteva *in domo Lauretana*. Tieto udalosti boli úrodným dažďom, ktorý na pôde ruského umenia dal vyrásť prototypom

ikony *Incrementum mentis*. Vzhľadom na svoj latinský pôvod však v ruských krajochoch upadala do zabudnutia, až kým ju sama Bohorodička opätovne nevrátila ruskému svetu v podobe zjavenia blúdiacemu ikonopiscovi z čias Nikonových reforiem, ktorý sa napokon zjednotil so svojím patriarchom.

Similaritu medzi touto ikonou a talianskou Čiernou Madonou si začiatkom 20. storočia všimol ruský vedec Alexander Alexandrovič Titov, ktorý tejto problematike venoval samostatnú štúdiu.

Jeden zo starších slovanských ikonografických modelov Loretánskej Bohorodičky (bez symbolu mesta pri nohách postavy).

Zdroj: k-istine.ru

Od latinského slova pre zrkadlo, *speculum*, je blízko k slovenskému špekulovať. Žiaľ, slovenský výraz má pejoratívnu pachuť. Zdravá špekulácia nech je zdravým pohľadom do zrkadla, nie rozumkárstvom.

Vidieť v zrkadle východokresťanskej kultúry napríklad sochy nie je bežné, ale ani nemožné. Loretánska Panna Mária dostala v ruskom umení podobu tradičnej ikony, čo prispelo k veľmi pozitívnej percepcii tohto mariánskeho typu aj v krajochoch, ktoré sa od talianskej formy katolicizmu dištancovali.

Sochy ako také však v pravoslávnom svete nemajú stopku. Nie sú súčasťou kultu, ale pripúšťajú sa ako paraliturgický a dekoratívny element. Výnimky z tohto nepísaného pravidla však existujú. Stačí zájsť do srbského monastiera Sokolica na území dnešného Kosova, kde miestne pravoslávne mníšky s úctou bozkávajú skutočnú trojdimenzionálnu sochu Matky Božej v stredovekom lombardskom štýle. Skulptúra tu našla svoje *refugium* pred krvavým kosákom tureckého polmesiaca.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/loretanska-madona-a-rusko/>